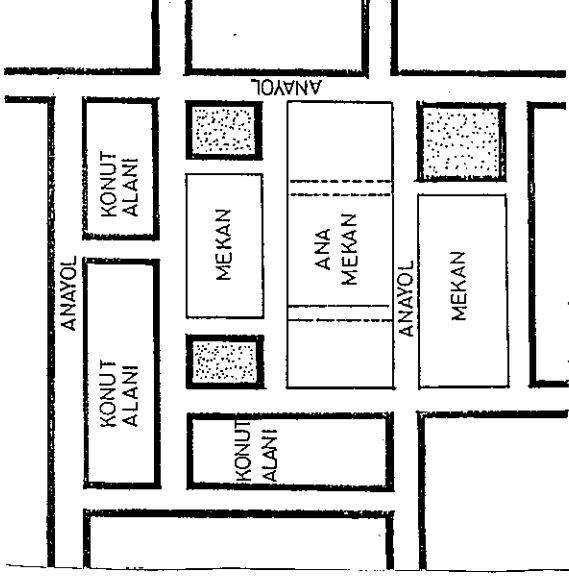

Bu saydığımız ana mekanların yanında, kent formunun oluşumunda etkili olan, irili ufaklı pek çok mekan sayılabılır. Bir kentin mekansal yapısı, kentsel mekana bağlı eylemler, bu eylemler arasındaki ilişkiler ve bunların kent mekânındaki görelî yer seçimi olarak tanımlandığında; Anadolu'daki kentlerin kuruluşlarından 19.yy. sonuna kadar ki geniş zaman dilimi içinde tek tek mekansal yapıların değişim süreci incelendiğinde, belirli zaman kesitlerinde bazı ortak nitelikler taşıdıkları görülmektedir⁸⁴. Bu ortak yapının özelliklerini ve mekansal yapıyı Bursa kentinde de bulmak mümkündür. Osmanlı kent dokusunun bir devamı niteliğinde oluşan kent, mekansal bir hiyerarşi sistemine bağlı olarak gelişmiştir. Kent dokusunun en önemli fiziksel elemanı olan caminin kubbeli oluşu ve kent merkezinde yer alışı; çarşının da cami yanına aktarılması, Türk-Osmanlı kent dokusunun en önemli karakteristiğidir. Çarşı ve cami de ana caddelerin kesiştiği mekanlar üzerindedir⁸⁵. Bursa kenti de bu ilk sistemden gelişerek oluşan mekansal yapının sonucuna göre form kazanmıştır.

(Şekil 163)

Bursa Kenti Mekansal Yapısı

⁸⁴ S.Aktüre. 19.yy. Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi (ODTÜ Mim.Fak. Tez Çalışması. Ankara, 1978), s:1.

⁸⁵ Y.Tosun. 17.-19.yy.da Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk Şehir Dokuları, Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları (M.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 1983). s:2.

6.8. İNSAN-KENTSEL MEKAN İLİŞKİLERİ

Bursa'da insan-mekan ilişkilerinin en yoğun olduğu bölge merkez ve özellikle çarşı bölgesidir. Günlük yolculukların % 40'ını oluşturan yaya hareketlerinin büyük bölümü konut alanları, çarşı bölgesi ve rekreasyon alanları arasında gerçekleşmektedir. Özellikle Çekirge Cad., Altıparmak Cad. ve Atatürk Cad. arasında yer alan mekanlar insanların canlandırdığı, insanların yaşattığı, biçim kazandığı bölgeler olarak göze çarpmaktadır (Kültür Park, Muradiye Bölgesi, Hisar Bölgesi, Ulu Cami ve Hanlar Bölgesi).

1950-1980 yılları arasında bursa'da sanayiye verilen önem, insan-mekan ilişkilerine verilen önemi ikinci plana itmiş; kent bozularak "Yeşil Bursa", "Kara Bursa" ya dönüşmeye başlamıştır. Kenttsel mekanlar;

- Sanayi artıkları ve fabrika bacalarından çıkan dumanlar,
- Ekonominin ön plana çıkıp, sosyal yaşamın geride kalması.
- "İnsanca yaşam"a verilen önemin azalması

nedeniyle yozlaşmay ayüz tutmuştur. Eski kentle hiç alakası kalmayan, bambaşka bir kent ortaya çıkmaya başlamıştır. Yapılan yeni ve yüksek yapılar, eski kente kimliğini kazandıran Bursa ev ve binalarını tümüyle kapatmış; kent mekanlarının özelliğini yansıtan Türk evleri de kaderine terk edilmiştir.

1982 yılından itibaren toparlanma dönemine giren kentte, insana hizmet eden mekanlar yaratılmaya başlanmıştır. Bu amaçla yapılan çalışmalar;

- A. Tarihi arkeolojik yamaçlarda mekanlar
- B. Ulu Cami-Orhan Cami arasında meydan düzenlenmesi
- C. Otobüs durağı olarak kullanılan meydana yeşil alan + park düzenlenmesi

- D. Yeşil Türbe ve çevre düzenlemesi
- E. Yıldız Kahve semti binaların ve mekanlarının eski kent dokusuna uyacak şekilde korunması
- F. Kamyon parkı olarak kullanılan bölgenin insanlara hizmet vermesi (Yeşil alan olarak)
- G. Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbelerinin Bulunduğu Meydanın düzenlenmesi (Osmancık Bloku)

olarak sayılabilir. Yapılan tüm bu çalışmalar ile tüm mekanelara insan girmiştir⁸⁶. 30 yıllık süre içerisinde ikinci plana düşen insan faktörü, kentin yeniden yaşayabilmesi için tekrar birinci plana yükselmiştir (İnsan-Kentsel Mekan ilişkileri Ek'te yer almaktadır).

⁸⁶ B.Sönmez. "Bursa'da Zaman" (M.S.Ü. Türkiye Tarihi Eserleri Kurumu Derneği Programı. Odyovizüel Gösteri İstanbul, 1989).

7. BÖLÜM SONUÇ

Araştırmada, kentsel form belirleyicilerini tanımladıktan sonraki amacımız, bu belirleyicileri Anadolu kentleri üzerinde incelemektir. Bu amaçla Anadolu'nun en eski ve oturmuş kentlerinden biri olan Bursa üzerinde bu faktörler incelendi.

- A. Doğal Yapı
- B. Toplumsal Yapı
- C. Yönlendiriciler
- D. Biçimlenişler

olarak belirlediğimiz bu ana faktörlerin, alt faktörlerini de kent üzerinde inceleyerek; Bursa'nın kimliğinde tüm Anadolu kentlerinde bu belirleyicilerin form üzerinde etkili olduğunu kabul edebiliriz.

Mekanın ve kent formunun tarihsel gelişim süreci içerisinde de gördüğümüz gibi; özellikle **doğal yapı, toplumsal yapı ve ekonomik yapı** tüm kentler üzerinde oluşum ve form açısından etkili olan en önemli faktörlerdir. Belirlediğimiz çeşitli dönemlerde (Antikçağ, Ortaçağ, Rönesans ve Barok dönemi, Modern çağ) genellikle farklılıklar gösteren bu faktörler; dönemde kazandığı karaktere göre mekansal yapıyı ve dolayısıyla kentsel dokuyu etkilemiştir.

Doğal yapı ve ekonomik koşullar formel yapıyı direkt olarak etkilerler ve buna bağlı olarak Anadolu kentlerini incelediğimizde;

1. Konsantrik formlu kentler
2. Işınsal formda kentler
3. Semer formda kentler
4. Lineer formda kentler
5. Yay formunda kentler
6. Özel formda kentler¹

olmak üzere 6 tip kent formuyla karşılaşırız. Örnek olarak ele aldığımız Bursa kenti ise özel formdaki kentler sınıfına girmektedir. Çünkü diğer form tiplerine ne yapısı ne de gelişme şekli uymamaktadır.

Yine Bursa kentinin tarihsel gelişim sürecinde gördüğümüz gibi; Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun tamamlanacağı ve en parlak dönemini yaşadığı 15.y.dan, çökmeye yüz tuttuğu 19.yy. ortalarına kadar çok uzun bir dönem, toplumun oldukça farklılaşmış yapısına karşın kentlerin mekansal yapısı duragan niteliğini korumuş; ancak 19.yy. sonlarında mekansal yapı değişim sürecine girmiştir. Bu değişimde başlıca itici güç ise sosyo-ekonomik yapıdan kaynaklanmıştır².

Özellikle 6.yy.dan sonraki süreç içerisinde Anadolu kentlerinin oluşum ve gelişiminde üç farklı yön buluyoruz;

- A. Anadolu'nun eski kentlerinin yeniden gelişme sürecine girişi,yeni bir doku kazanmaya başlaması,
- B. Eski kentlerin yanısıra yeni kentlerin kurulmaya başlaması

¹ K.Ahmet Arû, "eski Türk Kent Dokuları Üzerine araştırma" (28. Dünya Şehircilik Günü Bildirisi. İ.D.G.S.a. Şehircilik Araştırma Enstitüsü Yayını. İstanbul, 1977). s:13.

² S.Aktüre, 19.yy. Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümü (O.D.T.Ü. Mim.Fak. Tez Çalışması. Ankara, 1978). s:1.

C. Türklerin büyük bir kesim³ olan göçebelerin kentlerde yerleşmeye başlaması³.

Araştırmalarımız sonucunda ise bugünkü Anadolu kentlerinin oluşum ve formlarının (planlarının) Türk-Osmanlı'lara ait olduğunu; Selçuklu ve beylikler dönemi yerleşmelerinin ise bu kentlerin çekirdeğini oluşturduğunu görüyoruz⁴. Bu sonuca göre gerek bugünkü Anadolu kentinin, gerekse Osmanlı kentinin oluşum özelliklerini şöyle sıralayabiliriz (Fiziksel, ekonomik ve sosyal faktörlere göre:

1. Anadolu (İslam-Türk ya da Türk-Osmanlı kent.) kentleri birbirinden bağımsız oluşan kentler değildir.
2. Eski kent kalıntılarına (Antik dönemden kalan) bağlı kalmazlar.
3. Birdenbire oluşmazlar; bir kentin devamı niteliğinde yerleşim meydana getirirler.
4. Yapay sınırlara bağlı kalmazlar (Sur dışında gelişme gösterirler). Etraflarında sur bulunmaya, açık kent görünümündedir.
5. Organik kent oluşumu söz konusudur (Izgara, lineer ya da konsantrik forma sahip değildir). Doğal yapıya bağlı olarak biçim kazanırlar.
6. Dini yapıların, ticarî yapıların ya da yönetsel yapıların merkez bölgede yer alması, Osmanlı ya da Anadolu kentlerinin en önemli karakteristiğidir.
7. Mekanlar arasında sosyal farklılaşmayı yansıtan bir bölücülük yoktur.

³ M.Sözen, "Sosyal, Ekonomik, İdarî ve Kültürel Açısından Anadolu Türk Kenti" (28.Dünya Şehircilik Günü Bildirisi. İ.D.G.S.A. Şehircilik Enstitüsü Yayını. İstanbul, 1977). s:17.

⁴ Y.Tosun, 17.-19.yy.da Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk Şehir Dokuları, B uDokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları (M.S.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi. İzmir, 1983). s:1.

8. Ekonomik faktörler kentlerin;

- Önce ticaret yolları yakınında
- Daha sonraları liman yakınında oluşmasına yol açmıştır.

9. Kentlerde görülen mahalle birimleri sistemi kentlerde fiziksel gelişmeye yol açan en önemli nedendir.

Tüm bu özellikler Anadolu ya da Türk-osmanlı kentlerinin belirli disiplinleri ve kendine özgü özellikleri olduğunu göstermektedir⁵.

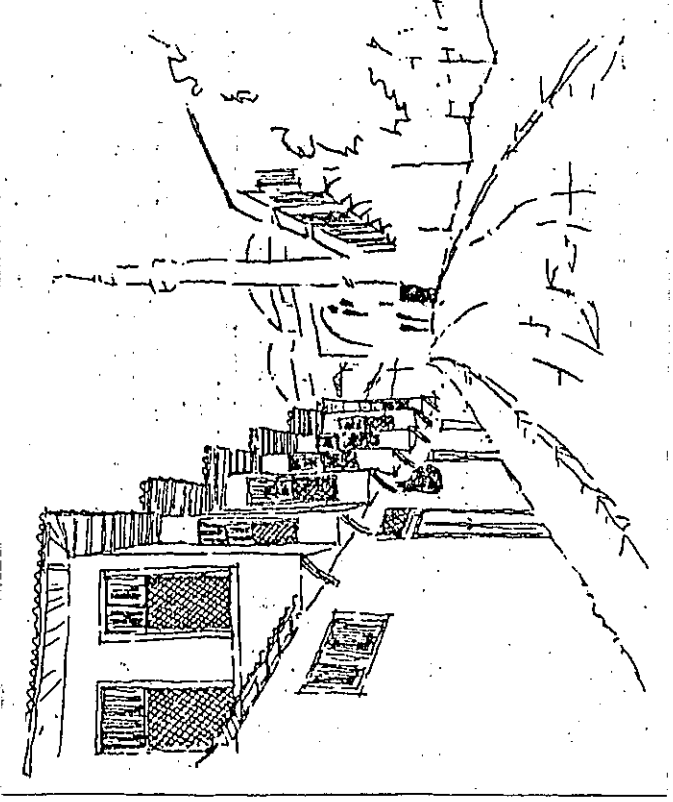
Özelliklerini saydığımız Anadolu kent formunun esasını oluşturan mekanları incelediğimizde ise hemen hemen aynı doku karakteriyle karşılaşırız:

- a) Sokak dokusunu oluşturan binaların konumu komşuluk ilişkilerini kolaylaştırıcı ve görüş açılarını koruyacak şekildedir.
- b) İnşa hattı sokağa dik çıkmalar yapmaktadır. Bazen daralan, bazen genişleyen mekanda, köşenin yumuşadığı nokta dönüş noktası olarak algılanır⁶.
- c) Sokak dokusu arazi eğimine uygun olarak planlanmış ve buna bağlı olarak karakter kazanmıştır⁷.
- d) Hiçbir dönemde görülmeyen çıkmaz sokak karakteri Anadolu kentinin özelliğidir.

⁵ a.g.e., s:12-13-14.

⁶ a.g.e., s:98.

⁷ L.Tomsu, "Bursa Evleri" (İ.T.Ü. Mim.Fak. Doçentlik Tezi. İstanbul, 1941). s:19.

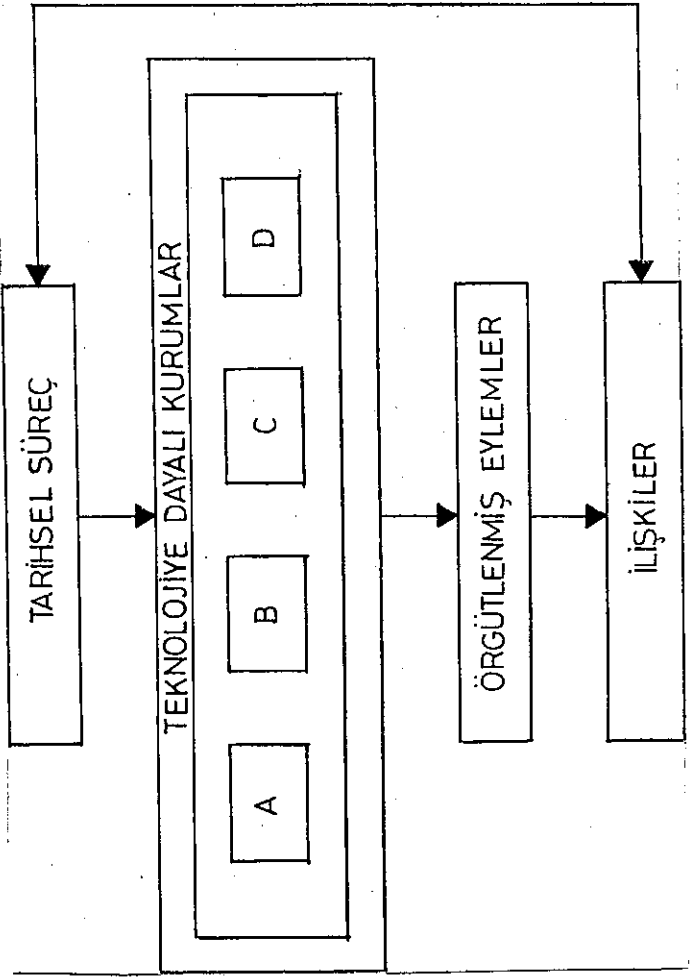
(Şekil 164)⁸

Bursa kenti sokak dokusu

Buraya kadar özetlediğimiz tüm karakterlere sahip olan Anadolu kentleri; tarihsel sürece bağlı olarak belirli bir teknolojiye, teknolojinin getirdiği eylemlere ve bu eylemlerin bağlı olduğu ilişkilere göre kazandığı bu dokuyu, somut bir kültürle yoğurarak geliştirmiştir. Toplumsal yapıdaki değişmeler öncelikle bölgesel ilişkileri etkilemekte; bu ilişkilerde kentsel işlevlerde farklılaşmayı getirmektedir⁹.

⁸ a.g.e., s:20.

⁹ S.Aktüre, 17.yy. Sonunda Anadolu Kenti, Mekansal Yapı Çözümü-İlenmesi (O.D.T.Ü. Mim.Fak. Tez Çalışması. Ankara, 1978). s:1.

(Şekil 165)

Toplumsal Yapının Şematik Düzeni

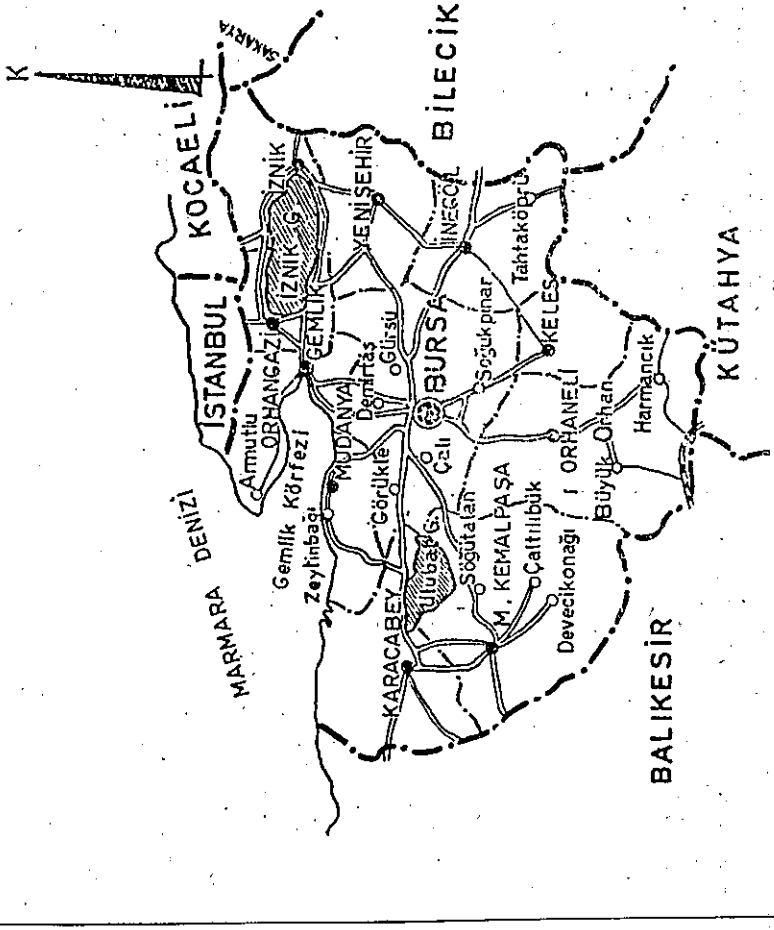
Toplumsal yapıdaki bu değişiklikler ancak tarihsel analizler yoluyla araştırılabilir. Bu araştırmalar sonucunda da

- a) Kentin oluşum nedeni
- b) Kentin tarihi doku karakteri
- c) Kentin oluşumunu etkileyen

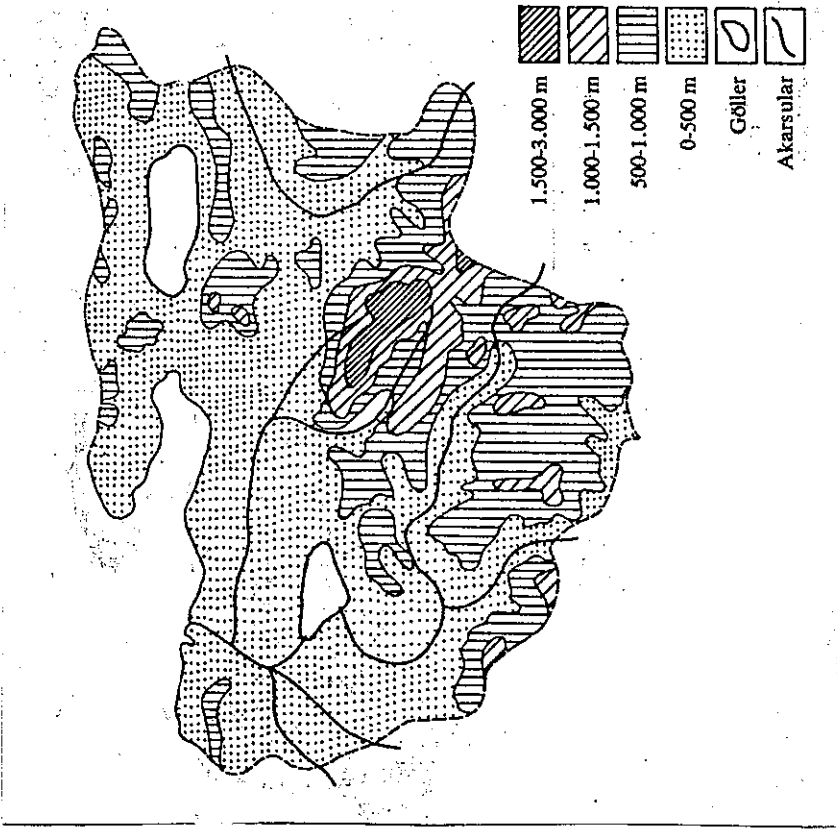
- Fiziksel
 - Ekonomik
 - Sosyal
- faktörler

elde edilebilir. Günümüzde bu karakteristik dokuları yok etmeden önce, çağlar boyu süren bu kültür birikimini, sosyo-ekonomik faktörleri ve herşeyden önemlisi bu dokuyu yaratan insan faktörünü unutmamalıyız. Türk toplumunun yapısını, kültürünü ve özgeçmişini yansıtan Anadolu kent dokularını, acaba metrelere yükseklikteki gökdelen silüetlerine terketmek

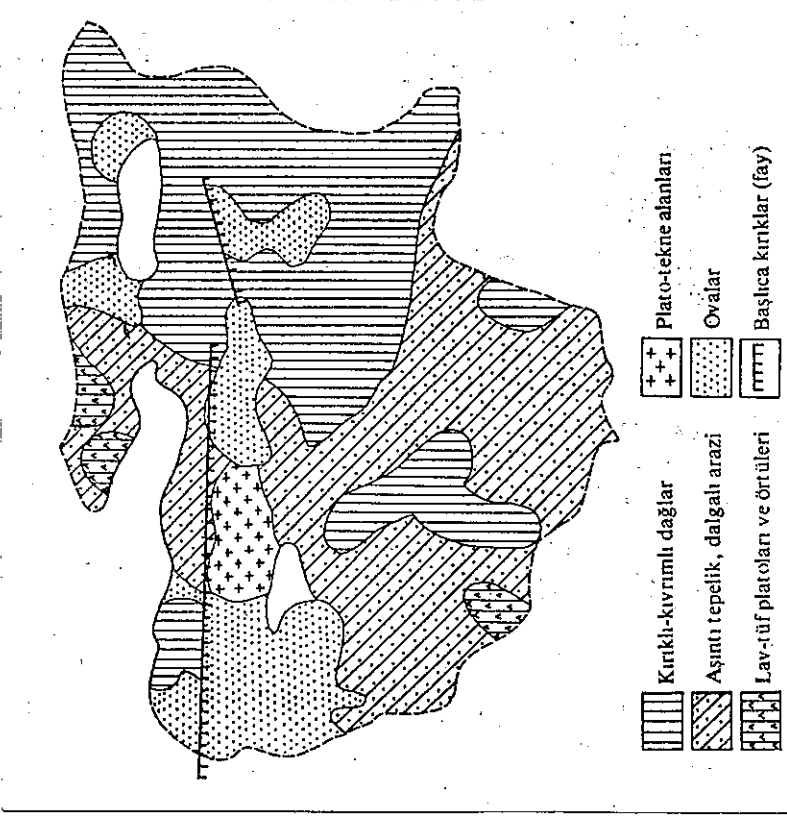
doğru mudur? Yüzyılların birikimi olan ve bunun sonucu bir biçim kazanan kat dokusunu yok etmeye çalışmak insanlık suçı sayılabilir. Bunun yerine Türk toplumunu yansıtan bu kent dokularını, çağa uygun olarak (teknolojik bilgilerden yararlanarak) geliştirerek büyütmek daha doğru olacaktır.

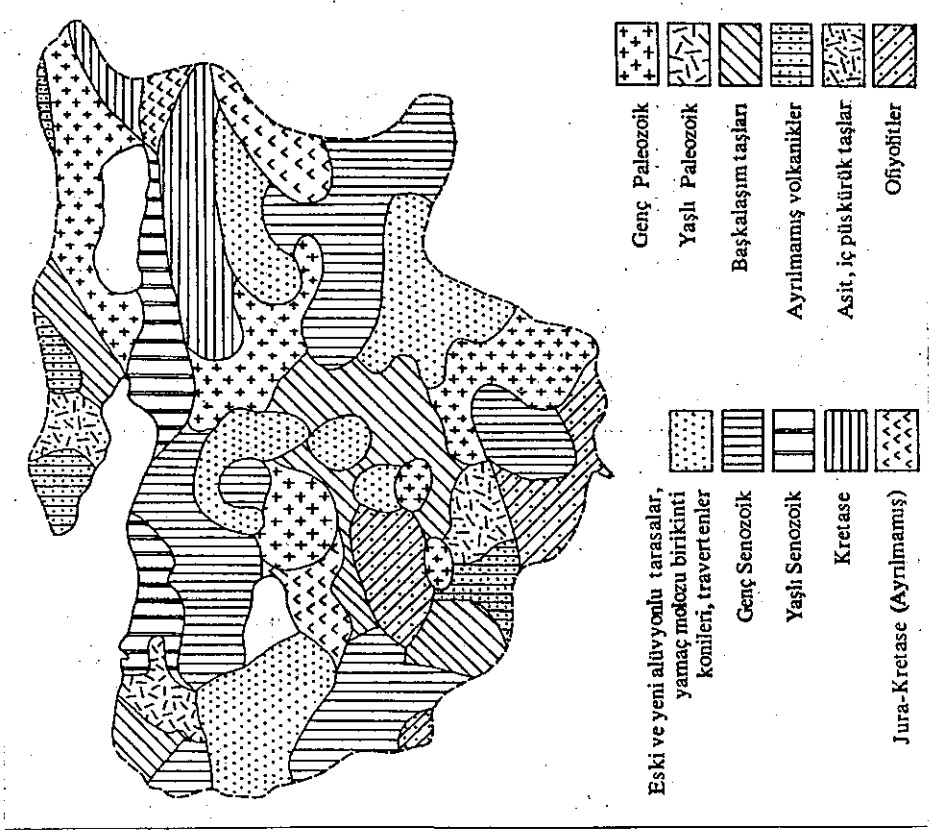
EK 1 - Bursa İlinin Genel Konumu¹

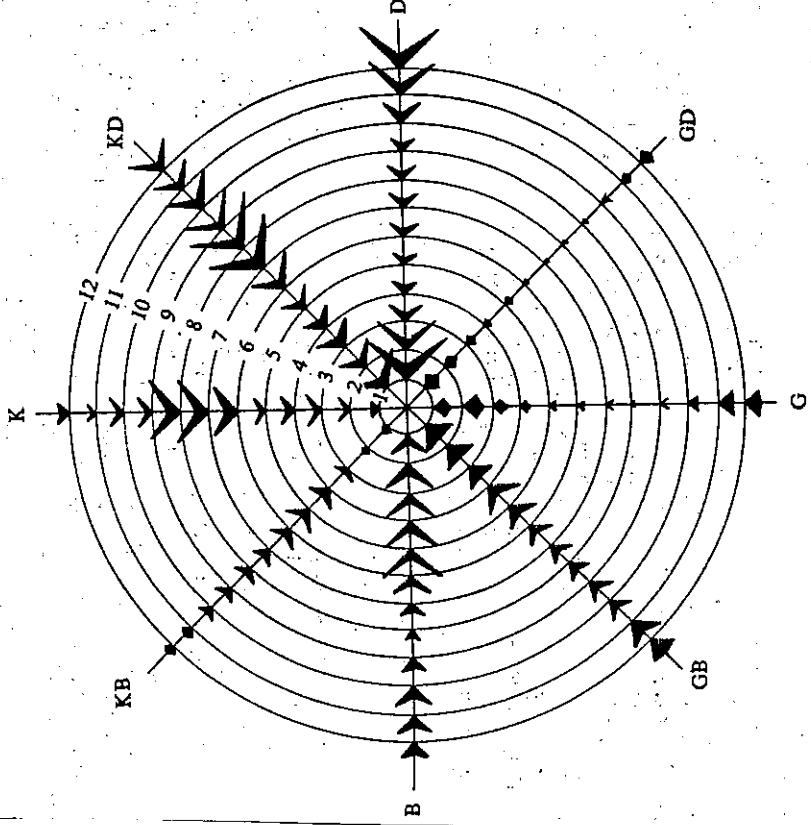
EK 2-Bursa İlinin Arazi Yapısı²

EK 3-Bursa İlinin Morfolojik Yapısı³

EK 4-Bursa İlinin Jeolojik Yapısı⁴

2 mm: 1m/sn (Esmeye hızı)

1 mm: 40 Esmeye sayısı

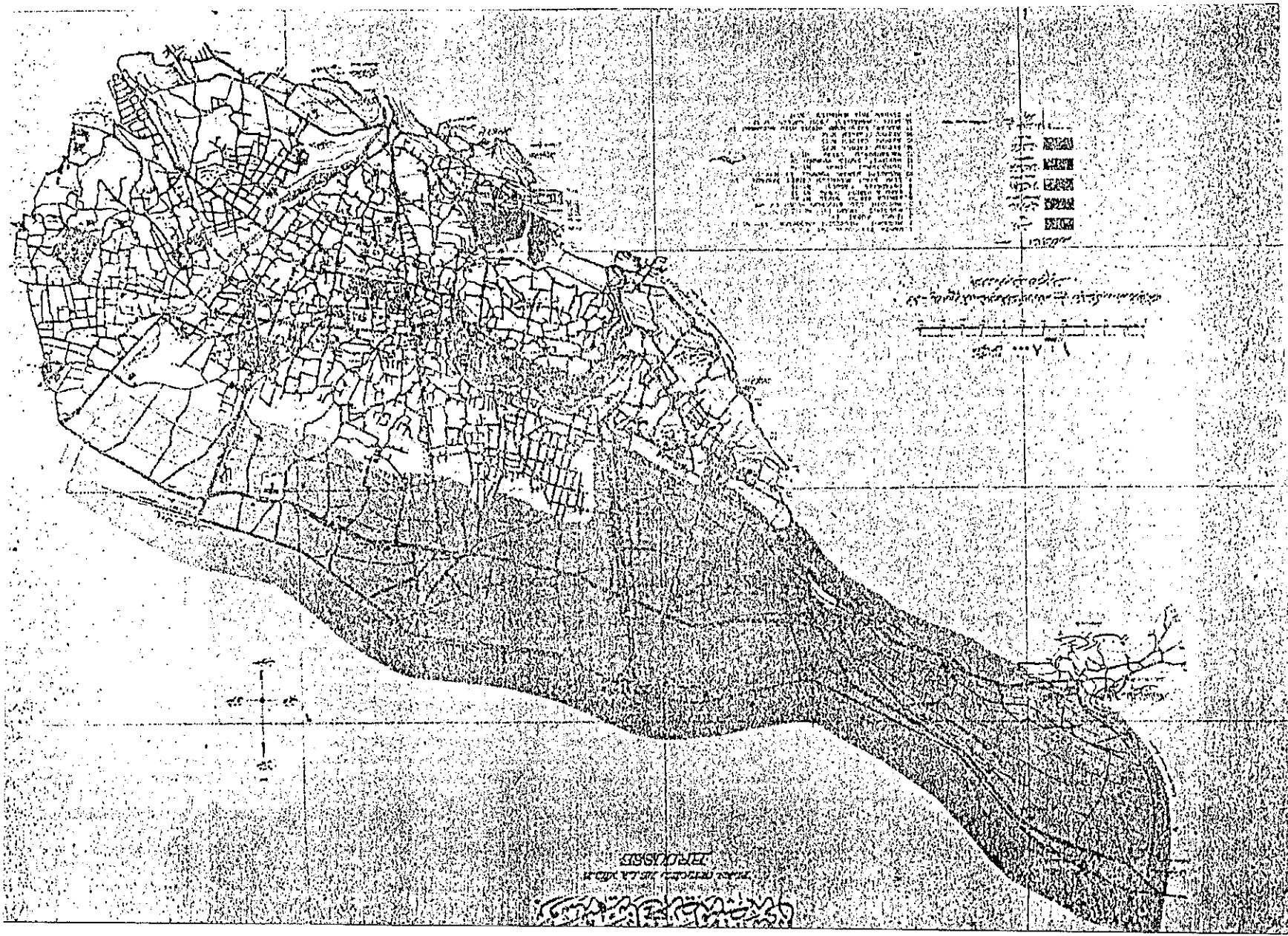
1-12: Aylar

RÜZGAR GÜLÜ

Merkez İlçe	Gemlik	İnegöl	İznik	Keles	Müdanya	M.Kemalpaşa	Yenişehir
Ortalama Rüzgar Hızı (m/sn)	2,7	3,2	1,2	1,0	2,3	1,8	Gözlem Yok
En Hızlı Rüzgar Yönü	GGD	B	KD, KB	D, B	KD	B	Gözlem Yok
			GD, GB			GB	

	Bursa	Ankara	Anıyaya	Balıkesir	Erzincan	İstanbul	İzmir	Zonguldak
Ortalama Rüzgar Hızı (m/sn)	2,7	3,2	3,1	3,1	2,6	4,1	3,5	2,3
En Hızlı Rüzgar	G, GD	G	G	KD, G, GB	GB	K	GD	K
Ortalama Fırtınalı Günler Sayısı	9,5	10,7	7,4	16,7	2,4	39,6	21,6	9,5

EK 5-Bursa İlinin Rüzgar Durumu⁵

EK 6-Bursa İlinin Yapılan İlk (1862) Haritası⁶

	1927	1950	1960	1970	1980
Bursa İli					
Toplam	399.942	545.919	693.894	847.884	1.148.492
Kent	114.370	179.016	262.362	416.662	636.910
Kır	285.572	366.903	431.532	431.222	511.582
Merkez İlçe Kent	127.139	183.745	266.884	379.484	607.221
Kent	61.451	103.812	153.886	275.953	445.113
Kır	65.688	79.933	113.018	103.531	162.108
Toplam	18.891	25.964	30.673	34.796	48.106
Gemlik	6.050	8.543	12.640	16.915	26.849
Kent	12.841	17.421	18.033	17.881	21.257
Kır	59.120	62.943	74.539	80.778	97.812
İnegöl	11.758	16.696	25.297	31.871	45.237
Kent	47.362	46.247	49.242	48.907	52.575
Kır	—	22.600	27.956	34.104	37.479
İznik	—	3.649	6.290	10.038	13.231
Kent	—	18.951	21.666	24.066	24.248
Kır	29.224	46.167	55.818	58.466	65.915
Karacabey	7.427	11.923	15.969	19.954	24.057
Kent	21.797	34.244	39.849	38.512	41.858
Kır	—	—	18.955	20.956	22.453
Keles	—	—	1.353	1.762	2.113
Kent	—	—	17.602	19.194	20.340
Kır	—	—	24.929	25.481	31.029
Mudanya	13.838	23.394	24.929	25.481	31.029
Kent	4.989	5.824	6.026	7.938	10.606
Kır	8.849	17.570	18.903	17.543	20.423
Mustafa Kemalpaşa	53.272	65.552	77.904	84.216	92.586
Kent	13.067	15.210	20.886	25.684	30.141
Kır	40.205	50.342	57.018	58.532	62.445
Orhaneli	40.170	51.907	44.779	51.687	55.905
Kent	992	1.706	2.087	2.834	3.831
Kır	39.178	50.201	42.692	48.853	52.074
Orhangazi	16.268	22.950	28.679	31.632	41.465
Kent	2.125	3.687	7.208	9.191	18.733
Kır	14.143	19.263	21.471	22.441	22.732
Yenişehir	42.020	40.697	42.778	46.284	48.521
Kent	6.511	7.966	10.740	14.522	16.999
Kır	35.509	32.731	32.038	31.762	31.522

EK 7-Bursa İlinin Nüfus Gelişimi⁷

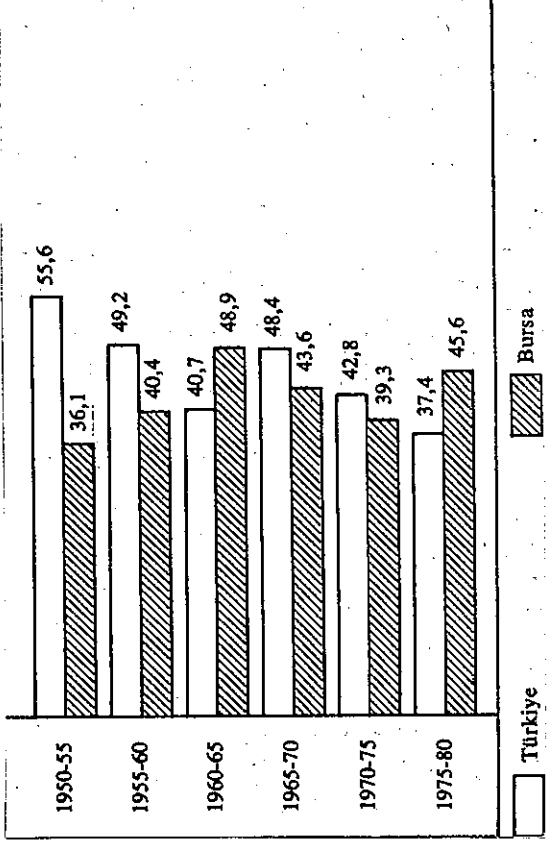
	1950	1960	1970	1980	
Türkiye	Kır	74,9	68,1	61,6	55,7
	Kent	25,1	31,9	38,4	44,3
Bursa	Kır	67,2	62,2	52,4	44,5
	Kent	32,8	37,8	49,1	55,5

NÜFUS ORANLARI

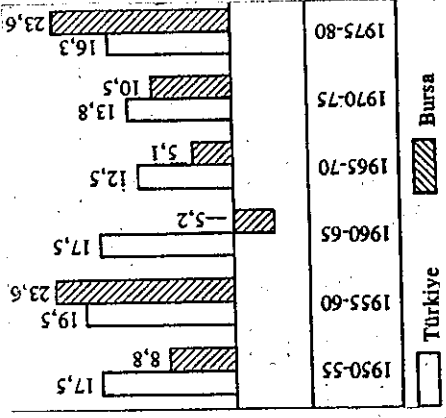
	1960	1970	1980	
Türkiye	Kır	120	140	160
	Kent	169	261	375
Bursa	Kır	117	117	139
	Kent	147	233	356

NÜFUS GELİŞME
İNDEKSLERİ

EK 8 - Bursa İlinin Kentsel ve Kırsal⁸
Nüfus Durumu

KENTSEL NÜFUS ARTIŞ HIZLARI

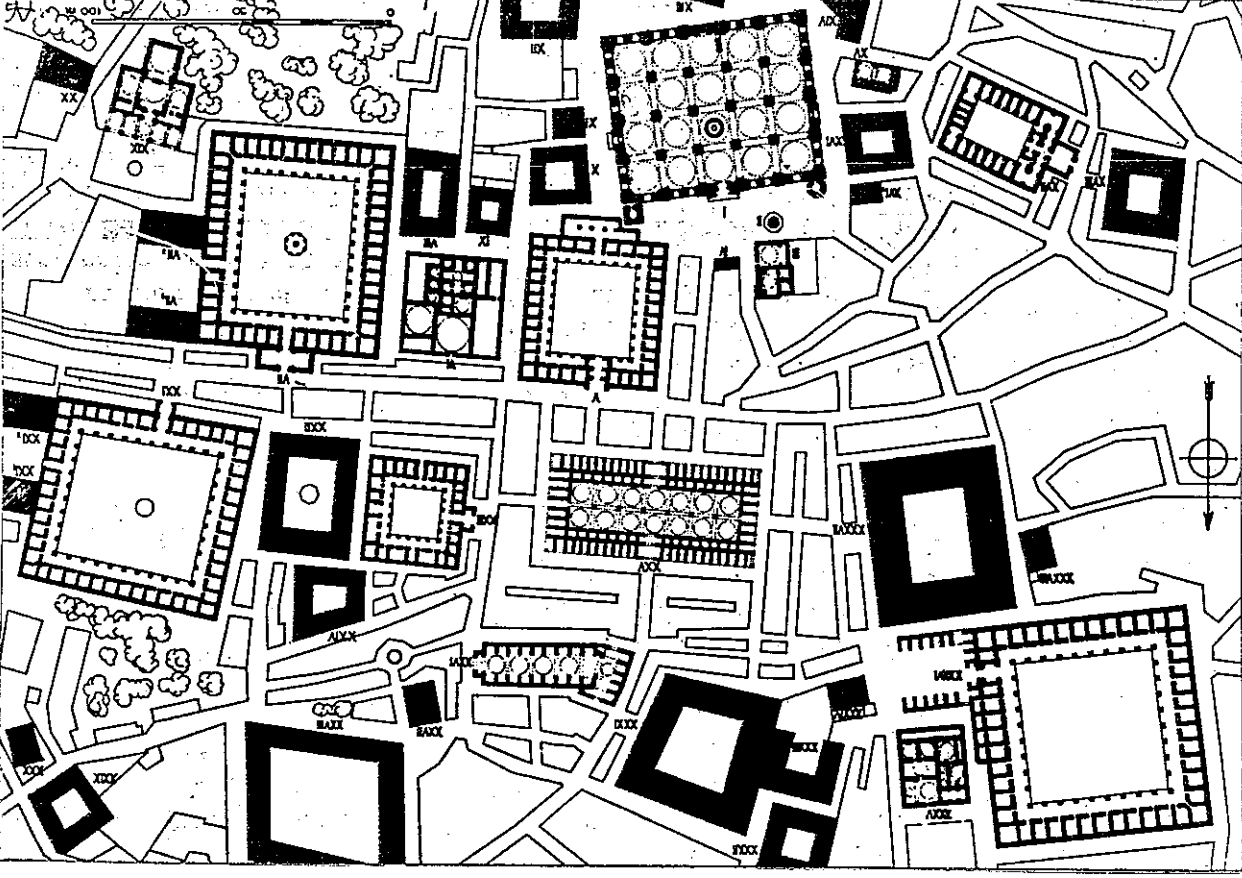

KIRSAL NÜFUS ARTIŞ HIZLARI

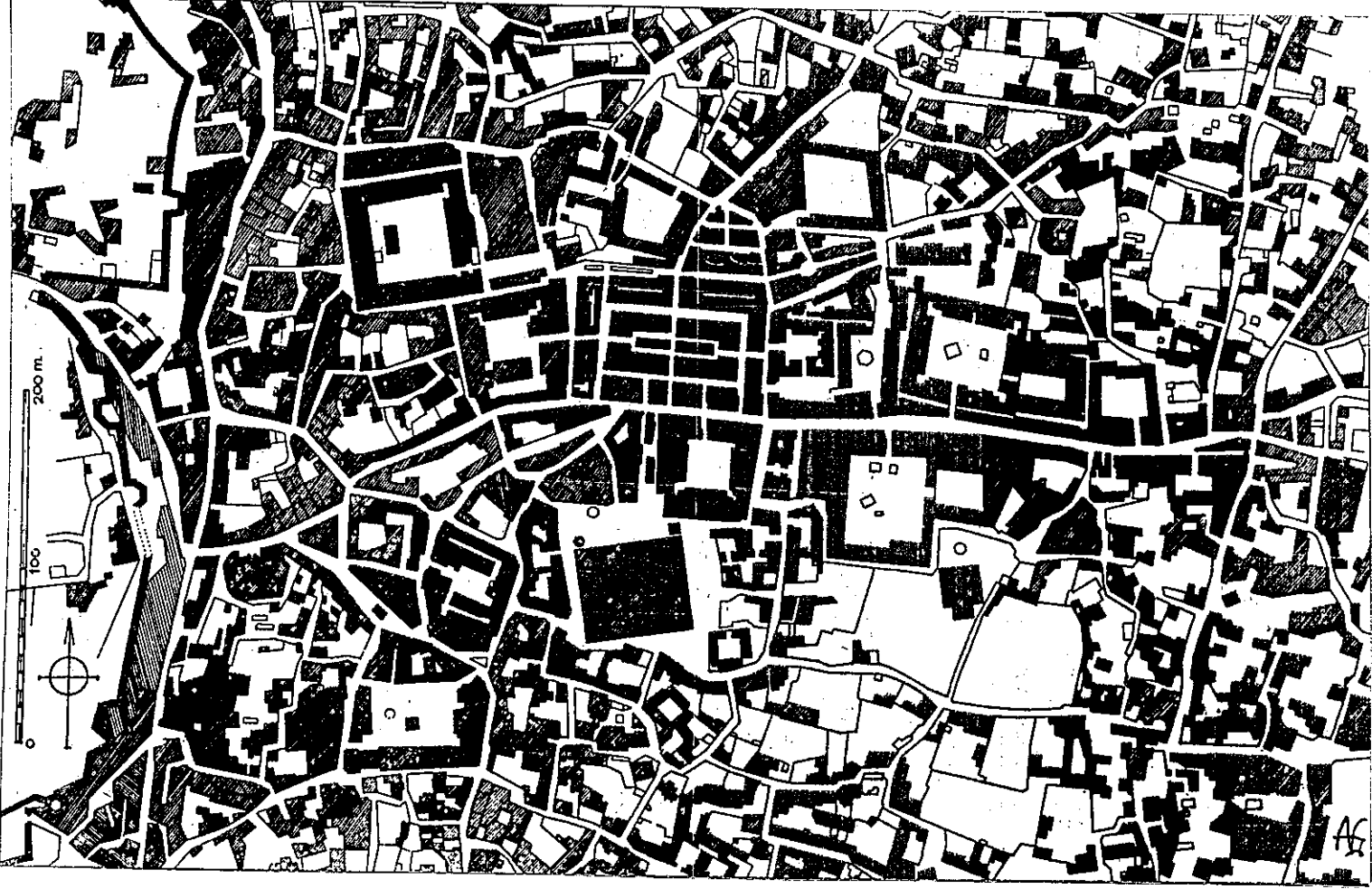
EK 9-Bursa İlinin Nüfus Artış Hızları⁹

	İşyerlerinin Dağılımı	Ücretli İşçilerin Dağılımı	Katma Değerin Dağılımı	Ücretli Yapılan Ödemelerin Dağılımı
Özel	98,1	80,0	91,7	82,0
Devlet	1,9	20,0	8,3	18,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
Sektörlerin Payı				
Gıda, İçki	15,7	9,4	10,1	8,5
Dokuma, Giyim Eşyası ve Deri	51,2	45,9	37,5	34,2
Matbaacılık	1,3	0,2	0,1	0,1
Kimya	6,9	3,1	9,2	3,4
Metal Dışı Maden	3,2	3,6	3,7	3,1
Metal Ana Sanayii	2,4	2,3	2,9	2,3
Metal Eşya, Teçhizat, Taşıt	17,5	26,8	35,5	38,9
Diğerleri*	1,8	8,7	1,0	9,5
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
Toplam Sayı	377	37.265	11.183**	3.698**

EK 10-Bursa İlinin Sanayi Sektörü¹⁰
Nüfusu

EK 11-Bursa İlinin Tarihi Çarşı¹⁾
Bölgesi

EK 12-Bursa Çarşı Bölgesinin 1862'de Yapılmış
Planı¹²

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplamı
1935	32,9	16,8	24,7
1945	50,5	25,7	37,9
1950	54,6	30,0	42,3
1955	63,3	35,7	49,3
1960	61,5	36,2	48,9
1965	70,7	45,4	58,1
1970	75,8	53,3	64,5
1975	80,9	60,7	71,0

OKUR-YAZAR ORANI¹³

	Okul	Öğrenci	Öğretmen
İlkokul (Resmî)	870	142.173	4.587
(Özel)	3	1.463	50
Ortaokul (Resmî)	71	32.095	790
(Özel)	3	581	26
Lise (Resim)	18	9.583	1.426
(Özel)	2	178	9
(Anadolu)	1	570	82
Mesleki-teknik okullar			
Ortaokul	17	5.811	21
Lise	38	11.336	1.264

OKUL, ÖĞRENCİ VE ÖĞRETMEN SAYILARI¹⁴

EK 13-Bursa İlinin Eğitim Durumu

EKLERİN DİPNOTLARI

- 1 Milliyet Gazetesi Yayınları, Milliyet Almanak (Milliyet Tesisleri. İstanbul, 1986).
- 2 Anadolu Yayıncılık, Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3). (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1612.
- 3 a.g.e., s:1614.
- 4 a.g.e., s:1615.
- 5 a.g.e., s:1617.
- 6 L.Tomsu, "Bursa Evleri" (İ.T.Ü. Mim.Fak. Doçentlik Tezi. İstanbul, 1941). s:1.
- 7 Anadolu Yayıncılık, Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3) (Anadolu Yayıncılık. İstanbul, 1982). s:1722.
- 8 a.g.e., s:1720.
- 9 a.g.e., s:1721.
- 10 a.g.e., s:1710.
- 11 M.Cezar, Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasisik Dönem İmar Sistemi (M.S.Ü. Yayını, No:9. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul, 1985). s:58.
- 12 a.g.e., s:59.
- 13 Anadolu Yayıncılık, Yurt Ansiklopedisi (Cilt 3) (Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982). s:1733.
- 14 Milliyet Gazetesi Yayınları, Milliyet Almanak (Milliyet Tesisleri. İstanbul, 1986). s:258.